

הרב עזריאל אריאל

הפרשת תרו"מ סמוך לגיל בר-מצוה

שאלה:

ילד שהגיע לגיל 12 (וכן ילדה שהגיעה לגיל 11), האם מותר לבקש ממנו שיפריש תרו"מ בבית?

תשובה:

- א. ילד קטן אינו יכול להפריש תרו"מ; ואף בדיעבד אין תרומתו תרומה¹.
- ב. ילד בגיל של שנה אחת לפני הבר-מצוה - נדרו נדר והקדשו הקדש, אם הוא מבין למי נדר ולמי הקדיש², והוא נקרא "מופלא הסמוך לאיש"³.
- ג. כמו כן נאמר במשנה (תרומות פ"א מ"ג) שמופלא הסמוך לאיש - תרומתו תרומה⁴, אם אכן הוא מבין את משמעות הדבר⁵.
- ד. יש אומרים שלכתחילה אסור למופלא הסמוך לאיש לתרום⁶.
- ה. התוס' (גיטין סה ע"א ד"ה ופדו) מבארים שכשם שהמופלא הסמוך לאיש יכול לתרום, כך הוא יכול לחלל מעשר שני לעצמו⁷; ולמרות שאין זו פעולה של הקדשה הדומה לנדר.

1. תרומות (פ"א מ"א); רמב"ם (תרומות פ"ד ה"ב); שו"ע (יר"ד סי' שלא סעי' ל). ובירושלמי (תרומות שם) הובא לכך לימוד מן הפסוק.
2. נדה (מה ע"ב); רמב"ם (נדרים פ"א ה"ד, נזירות פ"ב ה"ג); שו"ע (יר"ד סי' רלג סעי' א).
3. תמורה (ב ע"ב).
4. רמב"ם (בדפוסים, תרומות פ"ד ה"ה); שו"ע (יר"ד סי' שלא סעי' לג). - עפ"י נדה (מו ע"ב), שם נאמר שמופלא הסמוך לאיש דאורייתא.
- לדעת הגר"א (ס"ק עח), מופלא הסמוך לאיש אינו יכול לתרום כלל, ואין הלכה כר' יהודה במשנה בתרומות.
5. כ"כ המשנ"ר (תרומות פ"א מ"ג ד"ה ומשבא) והתפא"י (הלכתא גבירתא שם) עפ"י מה שנאמר בענין נדרים (נדה מה ע"ב), ולמרות שהרמב"ם והשו"ע לא הזכירו את התנאי הזה בהל' תרו"מ. ובספר "הלכות והליכות בר מצוה" (להרב בנימין אדלר, פרק יא הע' 36) כתב בשם ס' "הרבשון" (עמ' צח) שמעשה ההפרשה מוכיח שהילד יודע מהי הפרשת תרו"מ. וצ"ע, שהרי עינינו הרואות גם אנשים מבוגרים המפרישים תרו"מ כמעשה קוף בעלמא, מבלי להבין מה הם אומרים ומה משמעות ההפרשה.
6. כ"כ הר"ש, הריב"ם ומהר"ם (תרומות שם ד"ה רבי) בדעת ר' יהודה במשנה, ומסתבר שכן הוא גם לדעת ר' יוסי. וכן פסק התפא"י (הלכתא גבירתא שם); אלא שצ"ע בטעם הדבר. אך הרמב"ם כתב בתשובה (סי' צח) שלא ראוי שהקטן יתרום; ומשמע מדבריו שאין בכך איסור מצד הדין.
7. ובאשר לאחרים, עי' לקמן (סעי' ח והע' 11).

- ו. מדברי התוס' ניתן ללמוד שקטן יכול להפריש גם מעשר ראשון ומעשר עני, למרות שאין בהם קדושה⁸.
- ז. לפי ההלכה, קטן אינו יכול להתמנות כשליח⁹. ועל כן יש מחלוקת בין הפוסקים בדינו של קטן שהוא "מופלא הסמוך לאיש", אם הוא יכול להיות שליח להפרשת תרומ' בפירות שאינם שלו¹⁰.
- ח. כמו כן ישנה בעיה אם קטן כזה יכול לחלל מעשר שני לצורך אדם אחר¹¹.

8. וכן כתב במעדני ארץ (תרומות פ"ד ה"ה אות א ד"ה והנה) עפ"י מנ"ח (מצוה תעט, הוצאת מכון ירושלים אות ז) שכתב שמופלא הסמוך לאיש שנדר לצדקה - נדרו נדר, למרות שאין בזה קדושה. ואילו הרוגאצ'ובי (צפנת פענח הל' מתנו"ע עמ' 88 ע"ב) כתב שמכיון שהפרשת מעשר היא תיקון גרידא ולא הקדש - אינה מועילה במופלא הסמוך לאיש; בעוד שחילול מעשר שני כמוהו כהקדשה. ולכאורה יש לומר שהפרשת מעשר ראשון ומעשר עני אינה מועילה, מפני שהיא מעשה קנין לשבטי הלוויים והעניים. אך בתוס' (פסחים לח ע"א ד"ה לחם) מבואר שהלוויים והעניים שותפים כבר בטבל, וא"כ ההפרשה רק מבררת את חלקם ולא יוצרת בעלות חדשה. ועי' תשובת מרן הרב קוק זצ"ל ("התורה והארץ" ב עמ' 15-18), שדן במופלא הסמוך לאיש, אם יש תוקף מדאורייתא לכל מצוה שהוא מקיים באמירה.
9. ב"מ (עא ע"ב); שר"ע (חור"מ סי' קפח סעי' ב).
10. לדעת הנוב"י (תנינא, אה"ע סי' נד), המנ"ח (מצוה תקז), החלת לחם (סי' ז סעי' ד) והישועות-מלכו (קריית ארבע תרומות פ"ד ה"ב), קטן כזה אינו יכול להיעשות שליח לשם כך, כי בכל דיני התורה אין שליחות לקטן.
- לדעת הגרצ"פ פראנק (הר-צבי א"ח ח"ב סי' א), מכיון שמופלא הסמוך לאיש יכול לתרום, יכול הוא גם להיות שליח להפרשה. וכתב שכן דעת המהרש"א (גיטין סה ע"א), הכתב-סופר (גיטין שם) והאומץ-יוסף. וכן משמע מהירושלמי (תרומות פ"א ה"א). וכ"כ: האדר"ת (קונט' "עובר אורח", נדפס בסוף ס' ארחות חיים, סי' תקו); כרם ציון (פרק כט, גידולי ציון ס"ק ב). וכ"כ במעדנ"א (פ"ד ה"ה אות ב) ובשו"ת מנחת יצחק (ח"ז סי' כח) לענין הפרשה בזה"ז, שהיא מדברבן. ועי' ערוה"ש (סי' סג סעי' יד) שהסתפק בשאלה זו.
- הגרצ"פ פראנק (שם אות א ד"ה אולם) מוסיף שלסוברים שבהפרשת תרומ' אין צורך בשליחות ודי בנתינת רשות (עי' בחוברת "הפרשת תרומ' במערכת הציבורית, פרק ג הע' 6, וכן במאמרנו "שליחות ללא מינוי", "התורה והארץ" ג עמ' 255 ואילך) - אין בכך בעיה אף אם אין שליחות לקטן.
11. עי' תוס' (גיטין שם) שכתבו שלסוברים שקטן אינו זוכה לאחרים, אינו יכול לפדות עבורם מעשר שני, שכן בכך הוא מוציא את המעשר מלהיות ממון גבוה ומכניס אותו לרשות בעל הפירות. וכתב במעדנ"א (שם אות ב) שמכיון שדעה זו נפסקה להלכה, אכן אין הקטן יכול לזכות לאחרים. והוכיח מן הרמב"ם (הל' מע"ש פ"ה ה"ח). אך ברמב"ם שם מפורש שבמעשר של דבריהם, כגון שגדל בעציץ שאינו נקוב - מותר. וא"כ ה"ה בזה"ז. אלא שהדבר תלוי במחלוקת העקרונית בדין תרומ' בזה"ז, אם דנים אותם כ"דבר שעיקרו מן התורה". והנפק"מ המפורסמת לכך היא הפרשה ע"י "ברירה": עי' בחוברת "הפרשת תרומ' במערכת הציבורית" (פרק טז סעי' 2-1).

- ט. לכן, מי שרוצה לתת לקטן כזה להפריש עבורו תרו"מ¹², צריך להקנות לו את הפירות כדי שיוכל לתקן אותם כדין¹³.
- י. בכל מקרה צריך לוודא שהילד יודע ומבין היטב כיצד לבצע את ההפרשה כהלכתה.

12. עי' מאמרו של הרב יגאל הדאיה ("אמונת עתיך" 3 עמ' 27) בענין הפרשת חלה ממצות ביו"ט.

13. עפ"י חלת-לחם (סי' י סעי' ז). ובדומה לכך כתב בשו"ת ציץ הקודש (ח"א סי' יט) בשם מהרי"ל דיסקין.

הרב מרדכי רבינוביץ*

הפרשת תרו"מ ע"י קטן הסמוך לגיל בר-מצוה

שיטת הרמב"ם

ברצוני להשיג על מאמר הרב עזריאל אריאל "הפרשת תרו"מ סמוך לגיל בר-מצוה" (לעיל עמ' 324).

באות ג' כתב המחבר שבמשנה (תרומות פ"א מ"ג) נאמר ש"מופלא הסמוך לאיש תרומתו תרומה", ובהערה (מס' 4) ציין לרמב"ם (הל' תרומות פ"ד ה"ה).

והנה לפנינו ברמב"ם (הל' תרומות שם) איתא:
 "קטן שהגיע לעונת נדרים, אע"פ שלא הביא שתי שערות ולא נעשה גדול - אם תרם, תרומתו תרומה".

הרי שלא הזכיר הרמב"ם "מופלא הסמוך לאיש", אלא "קטן שהגיע לעונת נדרים". ועיין הל' נדרים (פי"א ה"ג), שם כתב הרמב"ם:

"ואחר הזמן הזה שנמצא הבן י"ג שנה ויום אחד... אע"פ שאמרו אין אנו יודעין לשם מי נדרנו... - דבריהן קיימים, והקדשן הקדש ונדריהן נדרים, ואע"פ שלא הביא שתי שערות. - וזו היא עונת נדרים האמורה בכל מקום".

ועיין הגהות מיימוניות (שם אות א), שנחלקו בזה הראשונים. ועיין שב שמעתתא (שמעתא ה פרק יב), ואכמ"ל.

הנה שפתי הרמב"ם ברור מיללו, שקטן שהגיע לעונת הנדרים הוא קטן בן י"ג שנה, אלא שהואיל ועוד לא הביא שתי שערות, דינו כקטן (וכן משמע בהל' נזירות פ"ב ה"ג). ואף אם היה מקום לומר שכוונת הרמב"ם במילים "וזו היא עונת נדרים" היא לשלב הקודם, שנידון שם בהלכה א', הרי במהדורת הרב פרנקל מופיע משפט זה בפתיחה להלכה ד', שם נאמר: "הואיל והגיעו לשני הגדולים, נדריהן קיימין אע"פ שלא הביאו סימנים". ובאמת כן כתב הרמב"ם מפורש גם בפיה"מ (תרומות פ"א מ"ג, במהדורת הר"י קאפח שליט"א):

"עונת נדרים הוא הזמן שיהו נדריהן בו קיימין, והוא כשיהיה בן י"ג שנה ויום... אע"פ שלא הביא שתי שערות. והלכה כר' יוסי".

ומבואר, שקטן פחות מבן י"ג אין תרומתו תרומה¹. וכ"כ הרמב"ם בפיה"מ (נזיר פ"ד מ"ו ונדה פ"ה מ"ו, וכן משמע בשו"ת הרמב"ם, מהד' בלוי סי' צח, ע"ש). אמנם בדפוס וילנא (בתרומות ובנדה שם) הולך הרמב"ם בשיטת רש"י, שעונת נדרים היא שנה שלפני גדלות, אך עתה שזכינו לאורו של כת"י הרמב"ם בעצמו שנתפרסם בתרגומו של

* עריכה: הרב עזריאל אריאל. ההערות נלקחו מתוך מכתב מפורט יותר ששלח הכותב.

1. ודלא כפי שנכתב ב"דרך אמונה" (תרומות שם, בהה"ל סד"ה קטן).

הר"י קאפח שליט"א, מתברר שבכל המקומות כבר תיקן הרמב"ם ואימץ את שיטת הבה"ג, שעונת נדרים היא שנים בלא סימנים².

ולפי שיטת הרמב"ם נראה לבאר את לשון המשנה שתמהו עליה המפרשים: "קטן שלא הביא שתי שערות - ר' יהודה אומר: תרומתו תרומה. רבי יוסי אומר: אם עד שלא בא לעונת נדרים, אין תרומתו תרומה; משבא לעונת נדרים, תרומתו תרומה".

וקשה, מה זה "קטן שלא הביא שתי שערות" (עיין תוי"ט ומשנ"ר)? ולפי שיטת הרמב"ם נראה שכוונת המשנה היא כזאת: לדעת ר' יהודה, בין קטן שהגיע ל"ג שנה אך לא הביא שתי שערות, ובין קטן שלא הגיע ל"ג שנה - תרומתו תרומה. ולדעת ר' יוסי, דווקא קטן שהגיע ל"ג שנה ולא הביא שתי שערות, תרומתו תרומה (והיינו מי שהגיע לעונת נדרים); אך קטן פחות מבן י"ג (שלא הגיע לעונת נדרים) אין תרומתו תרומה³, ודו"ק.

בשולי ההשגה: הרב עזריאל אריאל

ולענין הלכה, אף שמרן המחבר (ס' שלא סעי' לג) מעתיק את דברי הרמב"ם, נראה לענ"ד שדבריו מטין לקולא. כן משמע מפשטות לשונו, וכן מוכח מדברי הגר"א בביאורו, שחלק עליו בענין קטן שלא הגיע לשנים. ומן הסתם מרן לא הכיר את המהדורות שהוציאו הרב קאפח והרב פרנקל, ולא סמך עליהן אלא על פשטות דברי הרמב"ם בדפוסים (והראיה - מדברי מהר"י קורקוס בהל' תרומות שם, ומשתיקת מרן בכס"מ שם). ואכן כמעט כל האחרונים שעסקו בסוגיא פסקו כשיטת רש"י, שקטן יכול להפריש בשנה הקרובה לשני גדלות. ואף אם נוכיח ששיטת הרמב"ם שונה - לא נראה שההלכה, שנתקבלה כשיטת רש"י, תזוז ממקומה; ובמיוחד כשהמדובר בחיוב דרבנן, בו סומכים בכל מקום על חזקה דרבא. וישר כוחו של הכותב שהאיר את עינינו בשיטת הרמב"ם.

2. אמנם החזו"א כתב באיגרת שאין לסמוך על כתבי יד שלא עמדו בפני רבותינו הפוסקים. אבל החזו"א עצמו כתב (אר"ח סי' לט, קונט' השיעורים ס"ק ו) וז"ל: "אח"כ ראיתי תשובת גאון הנדפס באוצר הגאונים עירובין פ"ג, ואף שאין לסמוך על כת"י הנמצאין בהפסקת מסורת דור דור, אבל כאן נראין הדברים שהן דברי גאון". ונראה שה"ה כאן.
3. על כל האמור יש להקשות מהאמור בהל' נדרים (פי"א ה"א), שבן י"ב שנה ובת י"א שנה שנדרו, נדריהן נבדקין. ואם המשנה והרמב"ם משווים הפרשת תרומה לנדרים, מדוע לא קבלו את ההשוואה אף לענין קטן הקרוב לשנות גדלות. אך כבר העירו הצ"פ (הל' שבת פכ"ד הי"א) והאגר"מ (אה"ע ח"א סי' קע ענף ב, עמ' שעט), שהדין שקטן המתקרב לשנות גדלות נדריו נדרים אינו אלא מדרבנן. ולכן לא תקנו שיועיל בתרומה ובנזירות אלא בנדרים ובהקדשות. ועי' העמק שאלה (שאלתא קטז ס"ק ג, עמ' רפד).